

Landemerker i en partihistorie: Om metoders styrke og svakhet

AV STEN SPARRE NILSON

a. Innledning

At det politiske liv har for mange sider til at det kan studeres med en enkelt metode, er en kjent sak. Like fullt er det kanskje ikke av veien å understreke behovet for fleksibilitet. Det Norske Arbeiderpartis utvikling synes å by på noen eksempler. Visse landemerker peker seg ut i partihistorien. Mot slutten av første verdenskrig inntraff en radikaliserings som snart ble fulgt av splittelse. Midt i mellomkrigstiden kom samlingen, med etterfølgende mangeårig reformisme og moderasjon. Stabiliteten ble påfallende, og DNA oppnådde en sterk stilling; i 40 år fra 1933 fikk partiet aldri mindre enn 40 % av stemmene. Men året 1973 viser plutselig noe nytt. Et mindretall brøt ut av partiet og stemmeandelen sank drastisk ved stortingsvalget om høsten, særlig i Nord-Norge, der den ble redusert med mellom tredjeparten og halvparten i forhold til foregående valg som hadde funnet sted i 1969.

Hver av disse tre hendingene har en temmelig komplisert bakgrunn, som det nok har vist seg mulig å belyse, men bare til en viss grad. Vi ser her eksempler på hvordan anvendelse av en bestemt metode kan føre forskningen et stykke framover, men bare et visst stykke. For en mer fullstendig forståelse synes det da nødvendig å velge en annen angrepsvinkel.

I radikalismens kjerneområde *Trøndelag* har det vært søkt en rent historisk forklaring på utviklingen i tidsrommet omkring første verdenskrig. Her kan økologisk analyse gi et korrektiv. Forsøker vi derimot å anvende en lignende form for analyse i forbindelse med et fylke som *Buskerud*, der flere av de moderate lederne hadde sin støtte, kommer vi til kort. Det blir nødvendig å anlegge en mer spesifikt historisk betraktningssmåte.

I begge disse tilfellene gjelder det perioder hvor ingen systematisk undersøkelse av opinionen ble foretatt. Først i våre dager er det blitt mulig å

skaffe seg nøyaktigere inblikk i folks meningsdannelse. Ved kombinasjon av survey-teknikk og økologisk analyse av valgstatistikken lar det seg i dag gjøre å oppnå langt sikrere kunnskap enn før. Men heller ikke en slik kombinert metode løser alle problemer. Overgangen fra 1960-årenes til 1970-årenes politiske situasjon i *Nord-Norge* blir vanskelig å forstå uten at også andre former for analyse tas i bruk.

b. Trøndelag 1906–1921

En rekke forskjellige faktorer har vært trukket inn i debatten om den radikaliserings som fant sted i norsk arbeiderbevegelse mot slutten av første verdenskrig. Forklaringer har vært antydning ut fra flere synspunkter. I en sammenlignende analyse av stillingen i Danmark, Sverige og Norge trakk allerede Edvard Bull d y i et skrift fra 1922 fram en rekke omstendigheter. Han understreket i spesielt dramatiske og malende vendinger den økonomiske utvikling som ganske særegen i Norge:¹

”... det karakteristiske for industrien her... er den plutselige og veldige fremvekst, fra omkring 1905 av, av den industri som utnytter landets kjempemessige fossekrefter. Utviklingen har her gått med en fart som langt overgår tempoet i de andre land; her er i løpet av en halv menneskealder skapt en ny industriarbeiderklasse, uten klassetradisjon, og disse nye arbeidermassene står overfor svære, kapitalsterke selskaper... Den plutselige opprykking av et gammelt bondesamfunn, nydannelsen av industrisentrer ved de elektriske kraftanleggene har frembrakt en arbeiderklasse åpnere for revolusjonær tankegang enn de eldre, langsommere voksende arbeiderklassene i nabolandene.”

Nå var det unektelig overdrevent å tale om ”arbeidermasser” og ”en ny arbeiderklasse” i forbindelse med elektroindustrien. De bedriftene som hadde utnyttet norsk fossekraft var ytterst få i tallet, så det kunne nok vært riktigere å skrive

om nye arbeidergrupper enn masser. Men like fullt forelå jo muligheten av en sammenheng med elektroindustrien, dersom det var dens folk som gikk i spissen og drog større masser med i radikaliseringsprosessen.

Edvard Bulls sønn av samme navn festet seg særlig ved den ledende rolle som trønderne spilte, da den radikale retningen seiret innenfor Det Norske Arbeiderparti under og etter verdenskrigen. Han undersøkte derfor spesielt forholdene i Trøndelag, men han fant at dette området ikke var særlig sterkt berørt av den store industrielle utbyggingen etter 1905: det var mange strøk av landet der anleggene og den nye industri trakk flere folk til seg. I den grad Trøndelag var industrialisert bar området for en stor del preg av eldre industri. Bull falt derfor tilbake på en individuell forklaringsfaktor. Trønderradikalismen fikk sin avgjørende styrke ikke på grunn av brå industrialisering, men på grunn av en enkelt manns virksomhet: "Den eneste måten å forklare Trønderlagsopposisjonen på, blir . . . å henvise til Martin Tranmæls personlige innsats," ble Bulls konklusjon.²

Nå er det utvilsomt berettiget å tegne en kontrast mellom eldre, mer håndverkspreget industri fra annen halvdel av det 19. århundre, og den nye elektroindustrien som reiste seg etter 1905. At her var to forskjellige miljøer, er sikkert nok. Men vi har hatt industri i Norge enda lenger tilbake enn det 19. århundre, kapitalistisk stordrift av en annen type enn de by-industriene som Bull festet oppmerksomheten ved, nemlig bergverksdriften. Det ligger nær å spørre hva grunnen kan være til at den ikke er blitt tilskrevet noen betydning i radikaliseringsprosessen, for gruvearbeidere har ofte vært betegnet som en sterkt radikal gruppe. Yrket er tungt, slitsomt og usunt, en virksomhet som foregår under jordoverflaten med dårlig tilgang på luft og lys; det er derfor ikke å undres over, erklærer Arbeidernes Leksikon, at bergmennene som regel har "tilhørt de mest pågående grupper av arbeidere". Likevel kan det tilsynelatende være grunner som taler for å ikke tillegge dem noen nevneverdig betydning i sammenheng med radikaliseringsprosessen i Norge i vårt århundre. Bergsverksdriften i det sørlige området av Østlandet, som tidligere var en viktig næringsvei, stagnerte og opphørte for en stor del etter midten av 1800-tallet. Når den fortsatt var betydelig i Trøndelag, kan det hevdes at dette bare var et lokalt fenomen. Men argumentet er neppe holdbart i vår sammenheng. Fordi trønderne ble

et vesentlig element i radikaliseringsprosessen av norsk arbeiderbevegelse, får de økonomisk-politiske forholdene som hersket nettopp her en interesse ut over det landsdels-historiske, de får allmen betydning.

Det er imidlertid tenkelig at en annen innvending lar seg framføre med større tyngde. Vel har bergverkene hatt radikale arbeidere, men de har også som regel utgjort isolerte samfunn. S.M. Lipset peker på at gruvearbeidernes radikalisme er et fenomen som gjenfinnes "overalt i verden", men han understreker også som et karakteristisk trekk at de lever atskilt fra resten av befolkningen. For eksempel er gruvebyene i De Forente Stater i høy grad isolert.³ Ut fra dette blir det naturlig å slutte at bergverksradikalismen også må være et isolert fenomen, som neppe vil kunne få særlig betydning for resten av samfunnet. Men det er ikke sikkert at slutningen har generell gyldighet.⁴ Den synes i hvert fall ikke å være holdbar for Trøndelags vedkommende. Her hadde det på Røros vært gruve drift fra langt tilbake i tiden. Så tidlig som i 1880-årene var fagforeninger blitt dannet, og gjennom harde arbeidskonflikter oppnådde de resultater som ble ansett for ganske brukbare. Imidlertid skriver Edvard Bull d.y. i forordet til sin bok om trønderne, der han setter seg til oppgave å forklare forutsetningene for at den radikale retningen seiret: "Innenfor Sør-Trøndelag har arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen på Røros sin helt spesielle historie, sine særskilte tradisjoner, sitt eget utpregede miljø – en undersøkelse av det faller ikke inn under denne oppgaven."⁵

I visse henseender kan det nok være grunn til å peke på særegne trekk ved et gruvesamfunn som det på Røros. Bergmennene var til å begynne med isolert; de kom til landet som en egen gruppe av utenlandske spesialarbeidere og dannet på 1600- og ennå delvis på 1700-tallet et avsondret tysk miljø. Men etter hvert fikk flere og flere norske bondegutter arbeid i gruvene, og hele miljøet ble fornorsket. Selv om fagspråket beholdt mange fremmede ord, og bergmennene en del fremmede skikker, ble isolasjonen i høy grad brutt i løpet av forrige århundre, blant annet på grunn av utviklingen i samferdselsmidlene.

Når Edvard Bull velger å se bort fra Røros-samfunnet i sin undersøkelse, synes det å henge sammen med et annet forhold. Opprinnelsen til den revolusjonære fraksjon, som overtok ledelsen i Arbeiderpartiet mot slutten av første verdenskrig, ser han i fagopposisjonen som reiste seg i årene like før krigen. Den fikk fra første stund sterk

støtte i Trøndelag. Bull er derfor særlig interessert i å følge hendingsforløpet innenfor den trønderiske fagbevegelsen de nærmeste årene før 1914, og da faller det naturlig å holde gruvearbeiderne utenfor. I Trondheim og distriktene nær byen kunne de forskjellige fagforeningene få direkte betydning for hverandre, og det var nettopp et slikt samspill den trønderiske fagopposisjonen gikk inn for å utbygge. En konflikt i 1910 ved en bedrift nær byen ble mindre effektiv enn den kunne ha vært fordi et verksted inne i selve byen samtidig gjorde ferdig maskiner til den streikeramte bedriften. Likeså ble en murerstreik i byen ikke helt virkningsfull, fordi andre bygningsarbeidere stod i andre forbund og var bundet av andre tariff, slik at de fullførte en rekke hus som murene var ferdige med for sin del da streiken begynte. Ved organisasjonsmessige endringer ønsket fagopposisjonen å få gjort slutt på alle slike forhold. Martin Tranmæl tok ledende del i arbeidet. Bergmennen oppe på Røros, i den andre enden av fylket, stod stort sett utenfor denne virksomheten og kom først med i fagopposisjonen etterat verdenskrigen hadde brutt ut.

Ved en gjennomgåelse av dokumentarisk materiale blir nok oppmerksomheten lett trukket i retning av de dramatiske faglige kampene i Trondheim ca 1910-1914 som en forutsetning for radikaliseringsprosessen, og Martin Tranmæls personlige rolle i fagopposisjonsarbeidet må også falle i øyene. Men radikaliseringsprosessen hadde flere kilder, og Tranmæl hadde fått sin basis innenfor trønderisk arbeiderbevegelse før fagopposisjonen oppstod. En gjennomgåelse av statistisk materiale kan supplere det dokumentariske, og dermed faller også klarere lys over bakgrunnen for det radikale innslaget.

I 1921 ble norsk arbeiderbevegelse kløvd i to. Det radikalisererte Norske Arbeiderparti og det reformistiske Sosialdemokratiske parti konkurrerte om stemmer ved stortingsvalget. DNA fikk oppslutning fra ca 70 %, sosialdemokratene fra ca 30 % av de sosialistiske velgerne. Innenfor DNA ble det i 1923 strid om medlemskapet i den kommunistiske internasjonale. Tilhengere av fortsatt Komintern-medlemskap brøt ut, slik at det ved neste stortingsvalg i 1924 ble stilt hele tre sosialistiske lister. Av stemmer avgitt for disse fikk sosialdemokratene ikke langt fra 30 %, Arbeiderpartiet fikk noe over 50 % og Norges Kommunistiske Parti litt under 20 %. I 1927, da sosialdemokratene hadde gått in igjen i Det Norske

Arbeiderparti, ble kommunistenes andel av alle sosialistiske stemmer redusert til under 10 %.

For Sør-Trøndelags vedkommende viser statistikken en klar forskjell mellom landdistriktene, der de radikale var omtrent enerådende, og Trondheim by. I byen hadde sosialdemokratene en atskillig sterkere stilling blant velgerne, den var ikke så langt fra det gjennomsnittlige for riket. Partiet fikk mellom 1 700 og 1 800 stemmer både i 1921 og 1924. Forskjellen mellom by og bygd var tydelig, som en oppstilling fra valget i 1921 viser.

Tabell 1. Sosialistiske stemmer i Sør-Trøndelag 1921

	Trondheim		Landdistriktene	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Arbeiderpartiet	6 023	77	8 434	91
Sosialdemokratene	1 790	23	852	9
	7 813	100	9 286	100

Kontrasten har sin forklaring. Selv om fagopposisjonen la sitt hovedkvarter til Trondheim, hadde også de moderate lederne et trygt grunnlag i byen. Gang på gang støtte de sammen med Tranmæl og hans folk under perioden omkring første verdenskrig, både i kommunepolitikken og som utsendinger til landsmøtene. Trondheim opplevde i årene opp mot krigsutbruddet en viss industrivekst. Den førte til uro og radikaliseringsprosessen, kanskje delvis p g a dyktige radikale ledere, ikke minst Martin Tranmæl. Men veksten var ikke så rask at eldre, mer håndverksmessig industri ble satt ut av spillet. Og den gamle reformistiske fløyen i bypartiet lot seg aldri helt eliminere. Imidlertid haddetrønderisk arbeiderbevegelse også et annet arnested, med et annet preg enn både de eldre og de nyere industrimiljøene i byen. Det var gruvesamfunnet rundt Røros i fjellbygdene sørøstligst i fylket ved grensen til Sverige.

I et fylke som Sør-Trøndelag ligger det kanskje nær å tenke seg en årsakssammenheng omtrent etter følgende skjema: sosialismen er en ideologi som appellerer til industriarbeiderne, og veksten i sosialistiske stemmer gjenspeiler økningen i deres antall. Videre gjenspeiler radikaliseringsprosessen opp mot første verdenskrig en endring i klassens sammensetning. Mens håndverksmessig småindustri dominerte til begynnelsen av århundret, kommer nå ny industri og nye ferske arbeidere som er løsevet fra sitt miljø og derfor lette å radikaliseres. Det gamle gruvesamfunnet på Røros

var nok også radikalt, men isolert oppe i fjellheimen og derfor uten innflytelse.

Det siste er imidlertid ikke riktig. Den sterke stilling som det radikaliserede Arbeiderpartiet oppnådde på bygdene etter første verdenskrig, må sees på bakgrunn av en særegen utvikling i landdistriktene, en utvikling som ikke hadde noen sammenheng med industriutbygging og tilstrømning av nye folk. Bygdene i Sør-Trønelag var delt i følgende stortingsvalg-kretser: Fosen ute langs kysten, Strinden med flere herreder nær Trondheim by, Orkedalen og Guldalen langs elvene Orkla og Gaula oppover mot høyfjellet.⁶ Strinden ble delvis sterkt urbanisert før og under første verdenskrig, men ikke de andre kretsene. Byen og de nærmeste herredene i Strinden skiller seg da også ut ved en kraftig ekspansjon i folketallet.

Tabell 2. Endringer i innbyggertallet 1900–1920

	Folkemengde			Prosentvis økning	
	1900	1910	1920	1900–1910	1910–1920
Fosen	39 935	40 802	41 770	2,2	4,7
Orkedalen	18 713	19 913	21 852	6,1	9,7
Guldalen	19 780	20 857	21 754	5,4	4,3
Strinden	18 774	21 399	26 391	14,0	25,9
Sør-Trøndelags landdistrikter i alt	97 202	102 971	111 767	5,9	8,5
Trondheim	38 180	45 335	55 030	18,7	21,4

Guldalen hadde ved århundredskiftet på grunn av bergverksdriften i Røros-området hatt en større prosent av industribefolkning enn de andre landkretsene. I 1920 var prosenten blitt høyere både i Orkedalen og særlig i Strinden. Den sterke urbaniseringen som hadde funnet sted i en del av Strinden viste seg også ved et særlig høyt prosenttall for sysselsatte i handel og transport i denne kretsen, over 10 prosent, mot mindre enn 4 prosent i de andre landkretsene. Innenfor fabrikkindustri og bergverk var 15,7 prosent av menn over 15 år beskjeftiget i Strinden krets da folketelling ble foretatt i 1920. I Orkedalen var tallet 13,5 prosent. I Guldalen var det 11,2 prosent, omtrent som i år 1900, og i Fosen bare 2,5 prosent.

Politisk viser imidlertid utviklingen et annet bilde. Sosialismen fikk rask utbredelse i den dynamiske Strinden krets, spredte seg sakte i Orkedalen, som hadde en langsom befolkningsmessig stigning, og stod lenge i stampe i det stasjonære Fosen. Men ser vi på Guldalen krets er mønsteret forskjellig.

Tabell 3. Sosialist-stemmer ved stortingsvalg 1906–1918

	Prosent for Arbeiderpartiet				
	1906	1909	1912	1915	1918
Fosen	2,6	2,0	4,1	13,9	21,6
Orkedalen	5,8	12,6	13,8	26,5	31,5
Guldalen	32,0	40,5	41,9	50,0	44,8
Strinden	22,6	30,1	37,6	45,2	41,1
Sør-Trøndelags landdistrikter i alt	14,6	20,0	22,5	33,6	34,7
Trondheim	36,8	38,3	40,7	44,6	39,5

Guldalen var befolkningsmessig nesten like stasjonær som Fosen, men velgerne viste seg likevel sterkt mottakelige for sosialismen. Allerede i

Arbeiderpartiets beretning for 1904–05 betegnes Guldalen krets som den best organiserte innen fylkets landdistrikter, bedre enn Strinden krets nærmest byen, for ikke å snakke om Fosen, som i partiberetningen heter "det mørke fastland". I 1907 ble tallet på partimedlemmer oppgitt til 99 i Fosen, 207 i Orkedalen, 205 i Strinden og 808 i Guldalen. Da fylkespartiet var blitt stiftet i 1903, hadde også representanter for Guldalen krets vært i stort flertall såvel på det forberedende og konstituerende møte som i styret.⁷

Partiet fikk i denne kretsen i løpet av kort tid en større andel av velgerskaren bak seg enn det oppnådde selv i og nær Trondheim by. Prosessen i Guldalen lar seg ikke forklare ved noen ny industriutvikling, men derimot ved gammel politisk radikalisme. Og arnestedet for denne var gruve-samfunnet i Røros og i de nærmeste nabokommunene. En tydelig pekepinn gir folkeavstemningstallene fra november 1905, etter oppløsningen av unionen med Sverige, om spørsmålet kongedømme eller republikk. Stemmeandelen for re-

publikk var i Røros-området en av de høyeste i landet, langt over 50 prosent, mens den i Trondheim by lå under 30 og i de andre landdistriktene omkring 20 prosent. Rundt Røros-gruvene forelå en radikal grobunn som gav sosialismen vekstvilkår. Her var også opptattheten av politikk særlig sterk. Allerede ved stortingsvalget i 1906 var stemmeprocenten oppe i omkring 75, mot vel 70 prosent i Trondheim by, 65 prosent i gjennomsnitt for Guldalen som helhet og 55 prosent for Sør-Trøndelags landdistrikter som helhet. Samme tendens fortsatte å gjøre seg gjeldende ved senere valg. Selv om forskjellene etter hvert ble mer utjevnet, inntok Guldalen stort sett en ledende stilling både når det gjaldt sosialiststemmer og oppmøteprosent. I begge henseender ser det ut til at Røros-området mer og mer trakk resten av kretsen med.

Tabell 4. Valgdeltakelse og stemmegivning i Guldalen krets 1909–1918

Herreds-kommuner	Avgitte stemmer i prosent		Andel av godkjente stemmer for Arbeiderpartiet			
			1909	1918		
	m	kv	m	kv		
Røros	80,1	60,4	78,5	58,9	49,3	45,7
Ålen	90,4	80,3	90,0	75,3	65,4	67,8
Holtålen	86,0	63,7	89,9	73,8	35,7	50,6
Singsås	89,1	53,2	93,7	69,7	31,0	37,0
Budal	72,1	39,0	94,9	82,9	31,0	42,4
Støren	72,2	53,2	79,3	61,6	45,7	60,6
Soknedal	63,7	4,8	86,3	64,2	18,3	31,8
Horg	64,9	37,5	74,0	40,7	27,0	47,9
Hølandet	54,5	12,2	78,6	61,5	16,3	16,3
Flå	83,8	67,1	80,7	60,4	19,1	25,6
Melhus	63,1	27,3	74,6	50,9	25,5	37,2
Kretsen i alt	74,7	51,9	81,4	60,5	40,5	44,8

Tabell 4 viser utviklingen fra stortingsvalget i 1909 til stortingsvalget i 1918. Både deltakelse og sosialistisk stemmeprocent lå til å begynne med langt høyere i Røros og nabobygdene enn ellers i kretsen. Herredene er i tabellen oppført i geografisk rekkefølge fra fjellet og nedover langs Gaula og jernbanen. Tallene tyder på en spredning av politiske ideer og interesse i Guldalen krets,

ikke så mye fra Trondheim by i nord som fra gruveområdet i sør. Dette stemmer også med hva vi forøvrig vet. Kommunikasjonen mellom bergmenn og bygdefolk ellers var på alle måter god. Ikke bare når det gjaldt det rent fysiske samferdselmiddel, jernbanen som forkortet avstanden i tid mellom forskjellige deler av den vidstrakte kretsen; avstanden i *livsinnstilling* var også liten mellom gruppene. Særlig må nevnes forholdet mellom gruvebefolkning og bondebefolkning. Det var lenge siden den gang bergmennene levde isolert fra andre mennesker. Tvert om hadde de en livsform som brakte dem mer på bølgelengde med bygdefolk enn vanlige industriarbeidere kunne komme. Mange av bergmennene var samtidig småbrukere. Mange grådbrukere hadde vært gruvearbeidere i ungdommen en tid, eller de kunne ha sønner som arbeidet ved bergverk eller smeltehytte. Alt i alt hadde en storpart av bygdefolket tilknytning til gruvene og smeltehytta både i Røros og Ålen herreder. Noen var kjøpere av ved, malm, kull eller proviant, andre arbeidet direkte i gruvene ved siden av at de eide et småbruk. Dette var bl a til nytte for dem under den langvarige og bitre Rørosstriken i 1900–01. Den omfattet 5–600 mann og må visstnok regnes for den største arbeidskonflikten Norge til da hadde opplevd. Uten tvil var det en støtte under en slik kamp å ha egen jordvei i bakhånd. Det heter også at somme som hadde litt gårdsbruk hjalp de dårligst stilte av kameratene med melk og andre matvarer, brensel og klær.

Når sosialismen alt omkring århundreskiftet fikk en sterk stilling på Røros og i Ålen skyldtes det sikkert forholdene ved gravedriften og motsetningen til eiere og ledere av Røros Kopperverk. Men at bevegelsen så lett spredte seg nedover i dalføret kan vanskelig forklares uten at vi tar i betraktning fellesskapet i allmen innstilling mellom bergmenn og andre bygdefolk.

Oppslutningen om Arbeiderpartiet hadde ikke sammenheng med noen økonomisk endringsprosess. Ingen industrilisering av tidligere jordbruksbygder fant sted. Ennå i 1920 lå det alt vesentlige av bergverk og industri oppe på fjellvidda; der fantes mer enn 80 prosent av alle menn over 15 år i Guldalen krets som var sysselsatt i "fabrikindustri, gravedrift, steinindustri, torvdrift o l". Likevel spredte sosialismen seg raskt innenfor praktisk talt hele kretsen. Da først bergmennene hadde sluttet seg til Arbeiderpartiet, kom det snart oppslutning også fra bygdefolk ellers.

Fra 1916 foreligger en oppgave over de sosia-

listiske herredsstyremedlemmene i Guldalen, som viser at rundt regnet en tredjedel tilhørte yrkesgruppen gårdbrukere og småbrukere, mens storparten av de øvrige to tredjedeler var fordelt noenlunde likt mellom gruvearbeidere, andre arbeidere og håndverkere.⁸ (Partiets kommuneprogram la da også stor vekt på en appell til "småfolk i sin alminnelighet" ved å prioritere oppgaver som gratis skolemateriell og kommunal sykepleie finansiert gjennom beskatning av høyere inntektsgrupper.-)

Overhodet utdyper kommunale oppgaver det bilde som stortingsvalgstatistikken gav. Det foreligger riktignok ikke offisiell valgstatistikk så langt tilbake på kommuneplan hva partifordelingen angår, men fra tid til annen gir aviser og trykte partiberetninger en del tall. For 1907 er f.eks. gjengitt Arbeiderpartiets andel i de herredene der det stilte liste ved kommunevalget det året.⁹ Bortimot to tredjedeler av sosialiststemmene i Sør-Trøndelags bygder skrev seg fra Guldalen. Arbeiderpartiet hadde stilt liste i 7 Guldalskommuner og fikk 57 % av stemmene i Ålen, mellom 40 og 50 % på Røros, i Støren og i Horg, mellom 20 og 30 % i Holålen og Melhus, og noe mindre i Flå. Altså allerede en nokså betydelig andel i flere rene jordbruksbygder.

De første sosialistiske stortingsrepresentanter som oppnådde å bli valgt fra Guldalen krets, fra 1909 og utover, var hjemmehørende i Røros-området. Men de hadde sin bondetilknypning. En ledende rolle spilte Sven Skaardal, mangeårig ordfører og stortingsmann. Da han kom på Tinget hadde han overtatt den vesle farsgården, men som ung hadde han gjennom lengre tid vært gruvearbeider, og i 1890-årene kom han i forgrunnen under en konflikt mellom Kopperverket og arbeiderne. En god stund drev han gårdsbruket samtidig som han hadde sin arbeidsplass på Verket.

Skaardal var en drivende kraft i den sosialistiske agitasjonen. Et lite stykke ut i det nye århundre fikk han en yngre medhjelper med enda større kraft, Martin Tranmæl. Hvor stor andel Tranmæl hadde i radikaliseringsen av Trøndelag lar seg ikke nøyaktig fastslå. Utvilsomt spilte han en viktig rolle både under reisningen utover bygdene og senere i fagopposisjonen. Det kan imidlertid være grunn til å understreke at mens han i fagopposisjonsarbeidet var en sentral lederskikkelse, hadde han mer hatt læresvennens plass under den tidlige radikaliseringsen av bygdene. Selv om han fikk sin betydelige andel også i den, må vi uten tvil søke en del av forklaringen i de forutsetninger

som det gamle radikale gruvemiljøet gav. I dette fikk han, som han selv senere sa, alltid fornyet inspirasjon, og det hadde vært en opprinnelig drivkraft under omformingen av bygdenes politiske bilde.¹⁰ Her forelå en sammenheng som var viktig, og som en analyse av det økologiske materialet best kan sette oss på spor etter.

Også ellers i landet kan valgstatistikken mange steder hjelpe til å kaste lys over arbeiderbevegelsens historie. Det gjelder ikke minst statistikken fra stortingsvalgene i 1921 og 1924, da som nevnt et reformistisk sosialdemokrati tilbød arbeidervelgere et moderat alternativ. Velgernes atferd, slik den gjenspeiles i statistikken, gir i noen grad en bekreftelse på hva Edvard Bull de skrev: arbeiderne i industrier preget av en gradvis utvikling fra mer håndverksmessige forhold stemte moderat, i motsetning til radikalismen ved raskt oppbygde storbedrifter og blant anleggsarbeidere.¹¹ Det radikaliserende DNA fikk overveldende tilslutning på de nye industristedene Rjukan (Tinn) og Odda: 1731 stemmer i Tinn kommune mot 44 stemmer for sosialdemokratene, og 894 stemmer i Odda mot 107 for sosialdemokratene i 1921; heller ikke i 1924 kunne de siste oppvise nevneverdig tilslutning.¹² Derimot var stillingen en helt annen i et distrikt som Romsdal. Foruten jordbruk og noe fiske hadde Romsdal på denne tid en del halvveis håndverksmessig småindustri. Sosialdemokratene oppnådde her mellom 75 og 80 prosent av sosialiststemmene.

Tabell 5. Stortingsvalg i Romsdal

Stemmer avgitt for:	1921	1924
Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti	1 262	1 272
Det Norske Arbeiderparti	324	249
Andre partier	8 101	8 719
Tilsammen	9 687	10 240

Blant de 15 Romsdalskommunene var det imidlertid en enkelt som skilte seg ut. DNA fikk i 1921 mestparten av sin oppslutning i denne ene kommunen, Grytten: 241 stemmer. Sosialdemokratene fikk under 100. I 1924 ble stillingen omtrent den samme.¹³ Årsaksforholdet er ikke tvilsomt. Grytten, som omfattet det nåværende Åndalsnes, hadde velgere med en annen samfunnsmessig bakgrunn enn resten av Romsdal. Raumanen var under bygging, og anleggsarbeiderne

ved endepunktet for banen utgjorde et sterkt innslag i befolkningen. Sosialdemokratenes forsiktige reformpolitikk tiltrakk dem ikke, i motsetning til hva som var tilfellet med fastboende arbeidere ved lokal småindustri. Likesom i tilfellet med Trøndelag kan vi si at økologisk analyse er en god veileder, den setter oss på spor etter sammenhenger av betydning. Men dette slår ikke til over alt.

c. Buskerud 1921–1924

Et forsøk på kartlegging av norsk arbeiderbevegelse gjennom analyse av 1921- og 1924-valgene stiller oss overfor visse uløste spørsmål. Særlig må nevnes at analysen ikke gir noe bidrag til forståelse av utviklingen i Buskerud, et fylke som skulle komme til å spille en viktig rolle under samlingen av arbeiderbevegelsen fra midten av 1920-tallet.

Stemmegivningen ved valgene i 1921 og 1924 viser at Østfold mellom Oslofjorden og Sverige var høyborgen for den moderate del av arbeiderbevegelsen, sosialdemokratenes hovedkvarter. Det lar seg forklare ut fra den langsomme og rolige vekst som industrien hadde hatt i dette fylket. Den bestod i stor grad av gamle bedrifter innenfor trefordelings- og forbruksvarebransjene. Det samme gjorde imidlertid også industrien i Buskerud på den andre siden av Oslofjorden, men her var det politiske bildet helt forskjellig.

Her gikk hovedtyngden av stemmene til Det Norske Arbeiderparti, både i 1921 da partiet halvveis stod tilsluttet Den Kommunistiske Internasjonale og i 1924 da det hadde forlatt Komintern, men holdt fast ved et revolusjonært program formulert av Martin Tranmæl. Buskerud er blitt betegnet som nesten det mest "tranmælske" av alle fylkene i Norge.¹⁴ Ved valgene i 1921 og 1924 fikk sosialdemokratene 74 og 79 prosent av sosialiststemmene i Østfold, mens Arbeiderpartiet samtidig fikk 77 og 74 prosent i Buskerud.¹⁵

Kontrasten er uforklarlig ut fra hva vi vet om de økologiske bakgrunnsfaktorene.¹⁶ Det blir ønskelig å ta i bruk historisk metode og lete i tilgjengelige kilder etter mulige andre omstendigheter som kan ha gjort seg gjeldende.

Situasjonen i Buskerud i årene omkring 1920 var eiendommelig. Fylket var en av arbeiderbevegelsens gamle høyborger, gjennom lang tid virkeplass for Christopher Hornsrud, født 1859, en av partiets ledende reformister, som skulle bli Norges første Arbeiderparti-statsminister i 1928. I Drammen, den største av byene i Buskerud, ble utgitt den viktige Arbeiderparti-avisen "Fremtiden". Den ble redigert av Torgeir Vraa, født i 1868, som helt fra ungdommen av hadde samarbeidet med Hornsrud og representert DNA på Stortinget sammen med ham i mange år.

Deres posisjon i spissen for fylkepartiet hadde vært grunnfestet, men fra slutten av verdenskrigen syntes den å bli røkket. Bolsjevikrevolusjonen i Russland utløste stor begeistring, særlig blant de unge, og nettopp i Buskerud var arbeiderungdommen nylig blitt sterkt aktivisert og organisert. Utviklingen i fylket fikk derfor en spesiell karakter, og det er nødvendig å undersøke hva som hendte i historisk rekkefølge.

Det betyr likevel ikke at prosessen manglet generelle trekk. Da bolsjevikrevolusjonen syntes å vise at store forandringer med ett slag var blitt mulige, åpnet den for en tid fylt av frykt og forventninger, en periode der *usikkerhet* var det karakteristiske. Nå er det gjerne slik at politikere vil gripe til utsettelsestaktikk, når de står overfor en situasjon kjennetegnet av usikkerhet. Sansen for å velge det rette tidspunkt blir ofte avgjørende. Det kan bli nødvendig å søke tilflukt i tåketale og tvetydigheter, inntil situasjonen har modnet og øyeblikket kommer for å tre fram og slå raskt til.

Årene 1918–1920 var i høy grad forvirrende og usikre. Håp og tro vekslet utstanselig. En stund

Tabell 6. Stortingsvalg i Buskerud og Østfold

Stemmer avgitt for:	Buskerud		Østfold	
	1921	1924	1921	1924
Det Norske Arbeiderparti	16 686	18 417	5 426	4 807
Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti	4 979	4 447	15 765	18 305
Andre partier	30 126	32 380	30 757	34 229
Tilsammen	51 791	55 244	51 948	57 341

triumferte bolsjevikene i Russland, men få måneder senere så det ut som de var like ved å bli utslettet; deretter hadde de ny framgang sommeren 1920. I Norge ble nødsvinteren 1917–18 avløst av en kort, lysere periode, før nedgangstid og arbeidsløshet satte inn fra høsten 1920 og utover. Arbeiderlederne i Norge prøvde å møte utsikkerheten med å utsette avgjørelser. Det var den umiddelbare reaksjon både hos moderate og radikale, både lokalt og på landsbasis. Avgjørelser måtte nødvendigvis treffes, men det ble gjerne forsøkt å gjøre dem tvetydige. Selve grunnlaget for den nye radikale ledelsens politikk i Det Norske Arbeiderparti, medlemskapet i den kommunistiske internasjonale, inneholdt et sterkt element av tvetydighet. Tilsynelatende gikk partiet inn, i virkeligheten ble steget bare tatt halvveis.¹⁷

Tranmæl og de andre som fikk flertall på landsmøtet i 1918 hadde gitt uttrykk for tanken om å slutte seg til den nye internasjonale, men først i september 1920 ble det tydelig hva dette ville innebære. I 21 såkalte teser stilte russerne opp krav om absolutt lydighet mot Moskva. Mange av de radikale norske lederne, blant dem Tranmæl, var alt annet enn glad for dette. Men de var kommet opp i en kinkig situasjon. Etter en begeistret oppslutning om revolusjonen og en rekke sympatierklæringer for russerne under de vestalliertes forsøk på å slå dem ned i 1919 og 1920, kunne nordmennene vanskelig gjøre kuvenning og foreslå et plutselig brudd. En midlertidig løsning ble da også funnet gjennom utsettelse. I oktober 1920 ba DNA om medlemskap i Komintern med en del forbehold, og det ble oppnådd en erklæring om at visse betingelser skulle bli fraveket midlertidig for det norske partiets vedkommende. Men det var bare en kortere frist som ble innrømmet. I prinsippet måtte Moskva-tesene godtas, noe som innebar at partiet før eller senere måtte gjennomgå en fullstendig reorganisering for å sikre den absolutte lydighet mot Komintern som stadig var russernes mål.

Dette ble for mye for en rekke av de moderate norske lederne. De brøt åpenlyst med Arbeiderpartiet, startet sitt eget sosialdemokratiske parti tidlig i 1921 og stilte opp egne kandidater ved stortingsvalget i oktober. Det kunne se ut som om styrkeforholdet mellom reformister og revolusjonære nå skulle være lett å måle med nøyaktighet, men i virkeligheten var situasjonen fortsatt tvetydig på sine steder, spesielt i Buskerud. Her kom brytninger mellom generasjonene inn som et moment på tvers av økologiske bakgrunns-

faktorer, som ellers mange steder virket bestemmende.

Lederen for det sosialistiske Ungdomsforbundet, den pågående og veltalende Eugene Olaussen, slo seg ned i Buskerud fra 1917 av og fikk snart mange tilhengere i industristrøkene oppover langs Drammensvassdraget. I løpet av kort tid ble arbeiderorganisasjonene her halvveis omskapt. Det synes som om de eldre medlemmene ikke lenger følte seg hjemme i foreningene. De begynte å holde seg borte fra møter der de yngres revolusjonsbegeistring dominerte. Og dette geografiske området hadde strategisk betydning, ikke minst i sammenheng med utgivelsen av dagsavisen "Fremtiden". Ifølge vedtektene hadde nemlig representanter valgt av Arbeiderparti-avdelingene i Buskeruds herreder en sterk posisjon i avisens styre.

I 1918, under den første begeistring for arbeiderklassens seier i Russland, hadde kanskje også gamle moderate folk som Vraa og Hornsrud tenkt seg muligheten av en praktisk talt ublodig revolusjon i Norge, der det råtne borgersamfunnet skulle bryte sammen nærmest av seg selv under en generalstreik. Men om de noen gang hadde hatt slike illusjoner, kvittet de seg raskt med dem. Deres gamle tro på langsom og gradvis utvikling fikk snart overtaket, og det var aldri noen tvil om deres avsky for voldsbruk. Torgeir Vraa var den første i landet som sendte ut en indignert protest da Moskva-tesene ble kjent. Han skrev en engasjert lederartikkel den 10. september 1920 mot den røde militarisme og oppfordringen til borgerkrig. Vi tar gjerne imot det gode som kommer østfra, men ikke barbariet, erklærte han. Og det holdt han fast ved i månedene som fulgte. Likevel kan han nok etter hvert ha kommet til å føle at han hadde våget seg for langt ut.

Da andre moderate ledere gikk sammen om å starte Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti i begynnelsen av 1921, ser det ut til at de ventet seg tilslutning fra Vraa og Hornsrud. Det synes som de ble dypt skuffet, da det viste seg at begge de to Buskerud-veteranene og deres nærmeste medarbeidere besluttet å bli stående i det radikaliserende Norske Arbeiderparti og godta kompromisset med Komintern. Det later til at disse i siste øyeblikk var blitt overbevist om at situasjonen i Buskerud ikke var moden for handling. De bestemte seg for å vente og se tiden an.

Sannsynligvis må et viktig motiv ha vært frykten for hva som ville skje med avisen "Fremtiden" hvis det kom til et brudd. Neppe uten

grunn kan Torgeir Vraa ha vært redd for at dersom han forlot partiet, måtte han også forlate avisen som han hadde grunnlagt like etter århundreskiftet og opparbeidet gjennom årelangt slit. Han bestemte seg for å bli stående.

Nå fulgte en rekke hendinger som minner om hva spillteoretikere kaller et "spill med blandet motiv".¹⁸ De to fraksjonene i Buskerud Arbeiderparti var allierte, men samtidig konkurrenter, de befant seg i en tilstand av gjensidig avhengighet og konflikt. Reformistene håpet på at den radikale bølgen skulle legge seg, og de prøvde å unngå direkte konfrontasjon med radikalerne. Disse på sin side var også til å begynne med innstilt på å ta tiden til hjelp. De var sikkert ikke bare glad over at en mann som Torgeir Vraa bestemte seg for å bli stående i partiet i 1921. De hadde neppe tenkt å glemme hans artikkel om "Moskva-barbariet" fra året før og var nok ikke innstilt på tilgivelse. Men det synes som de var fullt villige til å la ham ha frie hender i avisen inntil valget i oktober var blitt avvirket. Utfallet i Buskerud var usikkert. Flere moderate ledere i fylket, blant dem stortingsmann C.S. Bentzen, formann i Hønefoss Arbeiderparti, hadde gått med i det nye sosialdemokratiske partiet. Partiavdelingen på Hønefoss meldte seg formelt ut av DNA 5. mars 1921, og det samme hendte i et par av naboherredene. Her oppnådde Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti i de flestes øyne å bli selve arbeiderbevegelsens parti, men det lyktes ikke andre steder i Buskerud. NSA fikk 70 prosent av sosialiststemmene i Hønefoss. I de to andre Buskerud-byene og nesten alle herredene var det derimot i mindretall, de aller fleste steder i forsvinnende mindretall.

Det nye partiet hadde bare kontroll over en enkelt, nystartet avis, "Buskerud Socialdemokrat", som ble lite utbredt utenfor Hønefoss-distriktet. Den kunne ikke sammenlignes med "Fremtiden", som dekket hele fylket. Der førte Vraa valgkampen i sin vanlige stil, med vekten på nære og praktiske reformer. Han erklærte uttrykkelig at valget av stortingsmenn ikke hadde noe som helst å gjøre med spørsmålet om standpunkt til Moskva-tesene. Og partiets fremste stortingskandidat var likesom før Christopher Hornsrud. Han hadde riktignok nå gått med på å kalle seg kommunist, men hans definisjon av kommunisme måtte være alt annet enn tilfredsstillende for mennene i Moskva.

I en artikkel i bladet "Arbeiderbonden" like foran valget, 4. august 1921, nevner Hornsrud spørsmå-

let om Det Norske Arbeiderparti er kommunistisk eller sosialdemokratisk. Dette er et meningsløst spørsmål å reise, sier han. Ingen motsetning finnes mellom kommunisme og sosialdemokrati. Forøvrig heller ikke mellom kommunisme og kristendom. "Kristendommens sosiale ABC lyder slik: Gjør mot andre hva du vil at andre skal gjøre mot deg! Den som ikke vil arbeide, skal heller ikke ete!" Det er også kommunismens samfunns-lære. Hva er så årsaken til kløvningen av vårt sosialistiske parti? spør Hornsrud. Jo, årsaken knytter seg til at den sosialistiske internasjonale sviktet da verdenskrigen brøt ut, den sviktet sitt pasifistiske program i 1914, reiste seg ikke mot krigen – derfor måtte en ny internasjonale grunnlegges etter krigen, og denne har DNA sluttet seg til, sier han. Med andre ord: det var ikke revolusjon, det var en omdefinert fredelig nestekjærlighet. Hornsrud innbød velgerne til å stemme for.

Hans argumentasjon så også ut til å virke, det mente blant annet sosialdemokratene. Sitt valgnederlag i Buskerud tilskrev disse den "uærlige" kampanje som Buskerudavdelingen av DNA hadde drevet, den hadde slett ikke fulgt partiets offisielle linje, men tvert om sørget for å gjemme bort det egentlige programmet og skjule partiets sanne ansikt bak en maske av moderasjon, ble det sagt i den sosialdemokratiske avisen. Her ble det tydeligvis især tenkt på bladet "Fremtidens" innflytelse, og i så måte kunne Buskeruds radikale DNA-fraksjon ha grunn til å være tilfreds med Torgeir Vraa. Men i og med at valget var over, hadde han gjort sin tjeneste og kunne gå. Det ser ut til at de forberedte seg på å bli kvitt ham. Hensikten synes å ha vært å sørge for at han ble skiftet ut som redaktør ved hjelp av den radikale overvekt i avisens styre på årsmøtet våren 1922. Vraa, som var nervøs, overarbeidet og usikker på hvilken støtte han kunne få, bestemte seg for å søke en utsettelse. Han ba om fem-seks måneders permisjon på grunn av sviktende helse. Det ble innvilget, og de radikale sørget for å utnytte situasjonen ved å sette inn en av sine egne som redaktør for den tiden han var borte. Om høsten meldte han seg tilbake, men da grep de radikale i styret til utsettelsestaktikk. De forlenget permisjonen hans til neste årsmøte, som skulle holdes våren 1923 – en forlengelse som ble foretatt mot hans eget ønske.

Nå var det tydelig at hensikten var å få satt Vraa utenfor og gjennomføre et fullstendig skifte i redaksjonen. Begge sider forberedte seg til hovedslaget, og de moderate vant. De startet tidlig

og greide å få mobilisert på ny sine tilhengere rundt om i de partilagene som kontrollerte flertallet i avisens styre. Helt lett var det ikke, idet de radikale hadde besatt en rekke tillitsverv rundt omkring, slike at de moderate for å bruke deres egne ord "måtte faktisk *lete* fram våre meningsfeller og få dem til å ta opp arbeidet i hver enkelt forening".¹⁹ Men dette lyktes, og motstanderne greide ikke å hindre gjeninnsettelsen av Vraa.

Det gjenstod en siste runde, og utfallet syntes fortsatt usikkert, men den moderate fraksjons utnyttelse av avisen ble til sist avgjørende. Mot slutten av 1923 var russernes tålmodighet med Det Norske Arbeiderparti uttømt. Det ble forlangt at partiet skulle vise seg mer villig til å følge Kominterns retningslinjer, et krav som de radikale i Buskerud støttet helhjertet opp under. De fikk raskt sammenkalt en rekke møter i oktober 1923 i herredsforeningene, der det ble vedtatt protester mot å svikte internasjonen. På sin side oppnådde de moderate å få knapt flertall i Buskeruds bypartilag for støtte til DNA's sentralstyre. Under ledelse av Tranmæl og hans venner var landsstyret radikalt, men ikke innstilt på å gi etter for de russiske kravene.

Få uker senere, på DNA's landsmøte i begynnelsen av november, ble bruddet med Komintern en kjennsgjerning. Et betydelig mindretall av landsmøte-utsendinger forlot deretter møtet for å stifte Norges Kommunistiske Parti. To alternativer forelå for de radikale utsendingene fra Buskerud. De kunne enten følge med og melde seg inn i det nye partiet med en gang; sannsynligvis kunne de da klare å få med seg herredsforeningene av DNA i Buskerud, men neppe byforeningene. Eller de kunne vente, holde på sitt Arbeiderparti-medlemskap inntil videre og foreslå at endelig standpunkt skulle tas på et samlet møte av Buskerud Arbeiderparti. De bestemte seg for det siste, i håp om å kunne få flertall på fylkesmøtet for fortsatt medlemskap i Internasjonen og dermed for samlet utmelding av DNA og innmelding i det nye NKP. Men slagplanen lyktes ikke.²⁰

For å oppnå formålet sendte de radikale ut oppfordringer om å "stå sammen" og bevare arbeiderklassens enhet. De var fortsatt medlemmer av DNA og advarte mot "overilte skritt", idet de hevdet at den nye situasjonen måtte overveies av fylkespartiet. Dermed fikk de moderate en sjanse som de visste å utnytte. Ved hjelp av sin kontroll over "Fremtiden" greide de å utmanøvrere den radikale fraksjonen. De offentliggjorde dens oppfordringer i avisen, men på en måte som

stilte budskapet i et annet lys enn det hade vært opphavsmennes mening. Redaksjonen sørget for at hovedvekten kom til å ligge på samhold under Arbeiderpartiets merke, idet den for egen regning i en serie lederartikler og svære overskrifter rykket ut med en voldsom kampanje mot det nye kommunistpartiet, et splittelsens og oppløsnings parti. NKP's virksomhet kunne ifølge "Fremtiden" akkurat som sosialdemokraternes bare føre til en svekkelse av arbeiderklassens kamp.

De radikale var overrumplet og ble tvunget til en rask forandring av taktikk. De lot plutselig tanken om et fylkesmøte falle og sammenkalte istedenfor i all hast et møte av herredsforeningens tillitsmenn den 16. november. Her ble det vedtatt at disse Arbeiderpartiforeningene skulle meldes ut og gå inn i Norges Kommunistiske Parti. I "Fremtiden" ble dette stemplet som ett brudd på all lojalitet. Redaktøren kunne peke på hvordan de radikale hadde motsagt seg selv i ord og handling. I sterkt pågangsmot gikk de moderate straks i gang med å danne nye herredsforeninger, og de arbeidet energisk. Imens stod de radikale temmelig tafatt. Den mislykte taktikken drog etter seg i månedene som fulgte et indre oppgjør dem imellom, om hvem som hadde skylden. Det synes som om Komintern-fraksjonen i Buskerud på denne måten ødela hva den ennå kan ha hatt igjen av tillit etter sine forvirrende manøvrer i slutten av 1923. Ved valget i 1924 fikk Norges Kommunistiske Parti mindre enn 8 % av sosialiststemmene i fylket, mens sosialdemokratene fikk litt under 18 %, og Arbeiderpartiet under Hornsrud og Vraa nesten 75 %.

For velgere med arbeiderbakgrunn i Buskerud var og ble Det Norske Arbeiderparti det parti som de fleste av dem identifiserte seg med, uansett hvordan deres bakgrunn ellers kunne karakteriseres og uansett offisiell partilinje. Slik linjen ble definert av landsmøte og sentralstyre i Kristiania, hadde den vært moderat og reformistisk i 1915, revolusjonær men ikke-kommunistisk i 1918 og på ny i 1924, mens det offisielle standpunkt i 1921 var blitt uttrykt ved ordene "Avdeling av den kommunistiske internasjonale", som i det året stod tilføyd i parentes bak partiets navn. Ingen ting av alt dette ser ut til å ha betydd særlig mye for den enkelte velgers stemmegivning i Buskerud. Kanskje er det ikke så rart om han og hun anså fraksjonsstridighetene innenfor ledelsen som forvirrende og nokså ubegripelige. Den gjennom-

snittlige arbeidervelger ønsket kanskje først og frems å få gitt uttrykk for sin tilhørighet til arbeiderklassen, eller i hvert fall å finne et livskraftig parti å stemme på som representerte den klassen. DNA ble for ham og for henne "mitt parti".

Navnet må ha betydd noe; velgerne hadde i årevis vært vant til å stemme på Det Norske Arbeiderparti. Men avgjørende kan ikke dette ha vært. Det fikk ingen særlige følger i en by som Hønefoss at navnet ble forandret til Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti. Andre ting var viktigere. Når deres egen lokale avis gikk inn for det siste navnet og det samme ble tilfellet med storparten av de lokale lederne og aktive, velkjente partimedlemmer rundt om i byen, da sluttet også arbeidervelgerne i Hønefoss opp. De fleste steder ellers i fylket virket tilsvarende faktorer til fordel for Det Norske Arbeiderparti. Særlig må understrekes innflytelsen fra dagsavisen "Fremtiden", som fra Drammen ble spredd over hele fylket. I en tid da avisene ennå ikke hadde konkurrenter i noen andre slags massmedia, var en vel innarbeidet og utbredt avis i kyndige hender et mektig politisk våpen. I Bergen, det eneste sted av betydning der Norges Kommunistiske Parti oppnådde å bli selve arbeiderbevegelsens parti i 1924, med hovedtyngden av sosialiststemmene ved valget, der hadde komministene greid å sikre seg den gamle velkjente avisen "Arbeidet", mens DNA var henvist til et improvisert og ubetydelig presseorgan. Dette må nødvendigvis ha betydd mye for den stedlige befolknings valg av parti.²¹ En arbeider som ikke holder sitt blad, er ganske uberegnelig; det er bladet som skal gi beskjed, skrev Tranmæl i sin egen avis noen år senere.²² De fleste velgere holdt seg gjerne til ett enkelt blad.

Mer bestemte oppfatninger enn den gjennomsnittlige velger hadde de aktivt politisk interes-

serte, folk som var villige til å delta i lokale foreningsmøter og avgi stemme der. Det hendte at de sluttet å gå på møtene, hvis de ikke lenger følte seg hjemme mer fordi foreningen var overtatt av en yngre garde – eller gjeninntatt av en eldre garde – som de stod halvveis fremmed overfor. Men på underhånds oppfordring var de gjerne villige til å troppe opp på ny for å hjelpe til med å få tilbake foreningen. "Kupp" og "motkupp" avløste hverandre i disse årene.

Mange av de aktive var overbeviste radikale som kunne mobiliseres hvis de mente det var fare for at lederne ville begrave tanken om revolusjon. Men mange aktive partimedlemmer var tilhenger av den gamle partiledelsen, som hadde fått gjennomført viktige og håndgripelige reformer i årenes løp. Det er mulig at de som aktivt sluttet opp om de forskjellige retningene i noen grad hadde ulik økologisk bakgrunn. Men det er få tegn til at dette var tilfellet. Kanskje skulle det vært grunn til å tro at en by som Kongsberg med sin gamle gruveindustri ville vært preget av radikalisme. Gruvearbeidere har jo i regelen vært radikale av innstilling, og for Norges vedkommende er det blitt hevdet at dette er en helt unntaksfri regel.²³ Men det viser seg ikke å stemme. Statens sølvverk på Kongsberg hadde gitt sikkert og stabilt utkomme i så lang tid at det ikke hadde unnlatt å sette politiske spor. Den velsignede statstryggheten la en mild og dempet tone over alt politisk liv på Kongsberg, er det blitt sagt.²⁴

Tabellen nedenfor viser utviklingen i Buskerudbyene sammenlignet med fylkets herreder og landet som helhet. Mildheten i Kongsberg var ikke så utpreget at byen ble en høyborg for sosialdemokratene, men NSA var til å begynne med ikke langt fra jevnbyrdig med DNA, og greide også å holde stillingen ganske godt opp gjennom årene. Partiet fikk en tredjepart av arbeiderstemmene ved siste valg før samlingen med DNA fant sted.

Tabell 7. Prosentvis fordeling av sosialiststemmer ved stortings- og kommunevalg

	Stort.valg 1921		Komm.valg 1922		Stort.valg 1924			Komm.valg 1925			Tils. 1921-25
	NSA	DNA	NSA	DNA	NSA	DNA	NKP	NSA	DNA	NKP	NSA + DNA + NKP
Hønefoss	71,5	28,5	74,7	25,3	62,9	36,1	0,4	72,7	27,3	-	100
Drammen	31,5	68,5	14,8	75,2	19,6	77,6	2,8	14,9	85,1	-	100
Kongsberg	44,5	55,5	19,2	80,8	23,1	69,0	7,9	33,0	60,4	6,6	100
Buskeruds landdistrikter	15,0	85,0	16,1	83,9	15,2	75,5	9,3	8,5	86,1	5,4	100
Riket	30,3	69,7	24,3	75,7	26,4	55,3	18,3	24,4	63,0	12,6	100

Tungindustrien gjorde seg gjeldende som en bakgrunnsfaktor i Røyken kommune, som med sin sementindustri var kommunistenes sterke herred i Buskerud. De fikk her nesten fjerdeparten av sosialiststemmene i 1924. Omvendt kan det nok sies at industrien i det sosialdemokratiske Hønefoss hadde et mer håndverksmessig preg enn ellers i fylket. Men stort sett lar det seg ikke gjøre å sette stemmegivningen i forbindelse med bestemte bakgrunnsfaktorer. Skillet radikal/moderat synes i dette fylket først og fremst å ha vært et skille mellom generasjoner, og politisk gikk hovedskillet i realiteten ikke mellom NSA og DNA, men mellom de to fraksjonene innenfor Arbeiderpartiet. Det gjaldt for hver av disse å få innkalt tilstrekkelig mange tilhengere på partimøter i rette øyeblikk til å sikre kontrollen over fylkespartiet. Offisielt fulgte Buskerud sentralledelsen i Kristiania, i realiteten ble denne holdt utenfor. Ingen av de to fraksjonene var "tranmælske", og de utkjempet sin indre strid uten å påkalle noen støtte fra hovedstaden. Olaussen og hans folk mistenkte mennene der inne for å være illojale mot Moskva, mens Hornsrud og hans venner anså dem som altfor radikale.

I Buskerud var situasjonen først og fremst labil, ingen av partene følte seg trygg på utviklingen i årene etter 1918. Spillet ble preget av overraskende mobilisering til møter og andre taktiske manøvrer, men lenge uten at noen part våget å sette alt inn på å få en avgjørelse i stand. Et feiltrinn kunne lett forstyrre likevekten. Et psykologisk mistak kunne bringe forvirring i den ene fraksjonen og oppmuntre den andre, kanskje tilstrekkelig til å bringe en avgjørelse. Det forelå nok mulighet for å bringe stemningen avgjort over på den ene eller andre siden, men for at det skulle skje måtte en situasjon med åpenbar og truende fare oppstå. Enten fare for oppgivelse av tanken om revolusjon og avgjørende bedring av arbeidernes kår, eller fare for splittelse og ødeleggelse av de norske arbeideres parti. Da det siste syntes å bli tilfellet i 1923, vant reformistene omsider seieren.

Det betydde ikke at de åpenlyst lot revolusjonstanken falle. Selve ordet hadde fortsatt såpass god klang i så mange menneskers ører at det kunne være nyttig å bruke det. Men den som fulgte skarpt med, kunne ikke unngå å legge merke til hvordan det ble fortolket. I en leder i "Fremtiden" 3. oktober 1924 het det for eksempel om den kommende norske revolusjon: "Den behøver ikke å medføre blodutgydelse. Kun en omlægning av

samfunnets administrasjon av våre naturherligheter. Dette er nødvendig. Men det kan skje uten at en dråpe blod flyter. Arbeiderklassen tar makten, og omordningen er en kjensgjerning".

Ikke før var valgseieren vunnet i 1924, så begynte "Fremtiden" i lederartikler å agitere for en "samling av arbeiderklassen", og det var ingen tvil om at med dette mentes en samling av DNA og Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti. Hornsrud og hans venner gikk i spissen for det arbeidet som ble fullbrakt tre år senere. "Buskerud Socialdemokrat" hadde nok sine ord i behold når den i en leder 18. oktober 1924 betegnet Drammen som Det Norske Arbeiderpartis "annet hovedkvarter".

Det er en misforståelse å tro at Arbeiderpartiet fra 1918 var behersket av de menn som ble valgt til å stå i spissen for sentralstyret. Det tales undertiden om en leninistisk periode, og det pekes på at fraksjonsdannelser ble uttrykkelig forbudt i partivedtektene etterat sosialdemokratene hadde brutt ut i 1921.²⁵ Men dette var fasadepynt, erklæringer beregnet på å vise velgere og medlemmer at partiets ledende menn stod sammen i alle avgjørende spørsmål (og dekke over at de ikke gjorde det). Bak erklæringene fortsatte i flere år tautrekkingen om hvilken hovedretningslinje partiet og arbeiderbevegelsen skulle følge. Men de moderates Buskerud-linje slo omsider igjennom. Først samlingen i 1927 og regjeringsforsøket i 1928, senere valgprogrammet av 1933 og regjeringserklæringen av 1935, lå i forlengelsen av den. Flere detaljer mangler ennå, og etter hvert vil sikkert mer lys bli kastet over perioden. Den politiske sosiologi kan bidra til det med økologiske studier. Men tidsrommet har en slik karakter at mer tradisjonelt historiske undersøkelser også nødvendigvis må få en viktig plass.²⁶

d. Nord-Norge 1969

Ved undersøkelser av et lands politikk som helhet gjelder det å klargjøre de skillelinjer som har mest betydning og finne de standpunkter som partier og velgere inntar. Oppgaven er ofte komplisert. Analyse av valgstatistikken kan fortelle en del, og intervjuer med et representativt utvalg av electroratet gir i våre dager viktige tilleggsopplysninger. Likevel kan det være vanskelig å få klarhet over alle fenomener, blant annet forskjeller i velgerreaksjonene fra en landsdel til en annen.

Geografiske ulikheter skyldes undertiden at partienes standpunkt ikke over alt oppfattes på samme måte. Gunnar Sjøblom hevder i sin bok

Party Strategies in a Multiparty System at politiske partier ofte vil "formulate an output that ... is differentiated according to various influence objects".²⁷ Uttrykket "output" kan her betegne forskjellige ting, men kanskje i første rekke partienes programmer. Det norske stortingsvalget i 1969 kan gi en illustrasjon av slik differensiering. Det er et valg som reiser visse problemer for statsvitenskapelig forskning. Henry Valen har foretatt en foreløpig analyse på grunnlag av valgstatistikken supplert med intervjuundersøkelser.²⁸ Han finner at mange velgere skiftet parti på grunn av sin holdning til Arbeiderpartiets kontra de borgerliges skatteprogram ("heller lav A-moms enn høy B-moms"), og andre skiftet på grunn av foreliggende forslag om endringer i abortlovgivningen. Ikke bare hadde iakttakere inntrykk av at to hovedsaker spilte en dominerende rolle under stortingsvalgkampen i 1969, "momsen" og abortspørsmålet, men inntrykket ble også bekreftet av velgerne selv. Et representativt utvalg av elektoratet ble spurt umiddelbart etterpå hvilken enkelt sak de mente det hadde stått mest strid om i valgkampen. Ikke mindre enn 56 prosent nevnte "momsen" og 6 prosent svarte "abortsaken". Enkelte andre saker, som boligbygging og distriktspolitikk, ble også nevnt, men bare av 1 til 2 prosent hver. Dette forklarer viktige sider ved valgresultatet. Arbeiderpartiet fikk en sterk tilstrømning av velgere langs høyre/venstre-dimensjonen. Men samtidig led partiet et følelig tap blant de religiøst aktive, mens Kristelig Folkeparti vant stemmer på sin motstand mot Arbeiderpartiets forslag om abort-liberalisering.

Valen tilføyer imidlertid at andre sider ved valgresultatet forblir uforklart. Spesielt hadde Arbeiderpartiet langt sterkere framgang i Nord-Norge enn i andre landsdeler; og Senterpartiet vant stemmer oven en temmelig bred front, rimeligvis langs by/land-dimensjonen, til tross for at intervju-materialet ikke viser noen spor av innslag fra denne skillelinjen.²⁹

Det er imidlertid ingen særlig grunn til å bli overrasket, idet intervjuene ble foretatt tett oppunder valget, og erfaringsmessig lar bare en mindre del av velgerne sin stemmegivning bestemme av kampanjen i de siste ukene før valgdagen. I 1969 svarte da også 87 prosent av det representative utvalg at de bestemte seg for det parti de ville stemme på "lenge før valgkampen begynte", bare 4 prosent bestemte seg "under valgkampen" og 9 prosent "like før valgdagen".³⁰ Disse 13 prosent kan nok omfatte ganske mange partiskiftere,

men tallet tilsvarer likevel bare ca halvparten av den andel av intervjupersonene som oppførte seg på annen måte m h t stemmegivning i 1969 enn de hadde gjort i 1965.³¹ For å forklare endringene kan det med andre ord være grunn til å se noe på tidsrommet før 1969-valgkampen. En nærmere undersøkelse av selve kampanjen kan også være ønskelig. Som nevnt ble intervjupersonene bedt om å angi den sak der partienes standpunkter avvek sterkest fra hverandre. Det er imidlertid et spørsmål om ikke mange kan ha skiftet parti på grunn av saker der de forskjellige partiene langt på vei gav uttrykk for *enighet* i sine standpunkter.

Dette ville ikke være så underlig som det kanskje virker ved første blick. Valgforskerne skiller undertiden mellom to typer av spørsmål i politikken. Ved et "posisjonsspørsmål" foreligger det motstridende forslag til løsning av en sak: ens eget forslag erklæres for godt, mens et annet partis forslag vil gi dårlig løsning. Ved "valenssspørsmål" derimot gjelder ikke uenigheten så mye *hva* som bør gjøres, den dreier seg mer om *hvem* som er i stand til å greie brasene.³² Det er slett ikke utenkelig at den siste typen av saker kan påvirke et valgutfall mer enn den første.

Intervjuundersøkelsen fra 1969 viser et påfallende trekk. Etter velgernes oppfatning var skattesak og abortsak de viktigste emner for uenighet norske partier imellom. Men samtidig gav velgerne uttrykk for at de selv ikke anså behandlingen av disse sakene som noen særlig viktig oppgave for styresmaktene. Andre saksområder ble prioritert. Særlig gjaldt det distriktspolitikken. Angående velgernes oppfatning av hva som var viktige saker for Storting og regjering å ta seg av, viste intervjuundersøkelser at saksområdet "distriktsutbygging og kommunikasjoner" seilte opp som det desidert viktigste område mellom 1965 og 1969.³³ Her gav imidlertid ikke valgkampen inntrykk av at det hersket særlig uenighet mellom partiene m h t standpunkter. Ingen gikk imot tanken om hjelp til utkantstrøkene. Vi må derfor spørre om problemet distriktspolitikk på annen måte kan ha påvirket stemmegivningen. Kan det for eksempel ha bidradd til den kraftige framgang som Arbeiderpartiet hadde ved 1969-valget i Nord-Norge? Atskillig tyder på at så har vært tilfellet. Selv om ingen gikk imot hjelp til distriktene, la partiene høyst ulik vekt på dette spørsmålet. Senterpartiet hadde lenge understreket det sterkest på borgerlig side. Men også Arbeiderpartiet hadde tidlig tatt det opp, blant annet ved å legge fram en aksjonsplan for Nord-Norge et års tid før

stortingsvalget. Selve valgprogrammet, som ble diskutert utover vinteren og våren og til sist vedtatt på Arbeiderpartiets landsmøte i mai 1969, talte også etter min mening sitt tydelige språk.

Imidlertid kan en programanalyse sies å reise noe av et problem. En metode som peker seg ut, er å undersøke hvor stor andel av programmet vies til de forskjellige saker, med andre ord en kvantitativ analyse som forutsetter at jo større plass et spørsmål får på et partis program, dess større betydning tillegges det av vedkommende parti. Forutsetningen kan mange ganger være rimelig, men det er ikke sikkert den holder med hensyn til Arbeiderpartiets program i 1969. Dette var ikke et dokument beregnet på å leses av velgerne, ja knapt nok beregnet på å leses fra ende til annen i det hele tatt. Programmet hadde form av en oppslagsbok, en "katalog" som skulle sette partimedarbeidere i stand til å ta opp diskusjon om alle tenkelige spørsmål.

Under slike omstendigheter er det ikke helt enkelt å avgjøre hvilke saksområder partiet prioriterte serkest. En kvantitativ innholdsanalyse av programutsagnenes prosentvise fordeling, med andre ord en oppstilling av antall linjer som ble viet til hvert spørsmål, gir inntrykk av at Arbeiderpartiet la vesentlig vekt på bynæringene og viste liten interesse for desentralisering.³⁴ Men hverken partimedarbeidere eller velgere analyserte programmet gjennom noen slik framgangsmåte. De fikk det presentert først av partiledelsen på landsmøtet og deretter av avisene. Og dermed fikk de et helt annet bilde. Eller rettere sagt: de fikk forskjellige bilder.

På landsmøtet i mai 1969 la ledelsen sterk vekt på distriktsutbygging.³⁵ Dette var neppe noen spesielt populær sak i sentrumstrøkene. Men det var å vente at møtedeltakere fra periferien og avisene deres på de forskjellige hjemsteder ville notere det med glede, særlig nordpå. Ikke uten grunn hadde allerede Arbeiderpartiets beretning for 1967-68 talt om "krisesituasjonen i Nord-Norge".³⁶ Den forsterket seg i valgåret 1969, noe som på flere måter kan leses ut av den offisielle statistikk. Arbeidsløsheten, som sørpå var ytterst lav, holdt seg høyere nordpå. I 1969 steg den til over fjerdeparten av totaltallet for hele landet, mens Nord-Norge bare hadde litt over tiendeparten av hele landets folketall.³⁷ Flyttestatistikken gav enda tydeligere beskjed om utviklingen. Den viser de sterke sentraliserende drag som preget samfunnsutviklingen på 1960-tallet, og særlig i tidsrommet etterat de borgerlige overtok regjeringen

i 1965. Oslo-området fikk en stigende netto-tilstrømning av folk, og Nord-Norge gav det største bidrag til denne.³⁸

Tabell 8. Netto-flytting mellom landsdelene 1966-1969. Overskudd av innflyttere (+) og av utflyttere (-)

Oslo-området	+ 20 177
Hedmark-Oppland	- 1 509
Buskerud-Telemark	- 215
Sørlandet	+ 1 963
Vestlandet	- 4 180
Trøndelag	- 1 167
Nord-Norge	-15 069

At nordlendingene etter hvert fikk en sterkere og sterkere følelse av å være forsømt, kan neppe kalles uforståelig. Det er imidlertid vanskelig å skjønne at denne stemningen skulle slå ut til Arbeiderpartiets fordel, dersom partiprogrammet i 1969 viste liten interesse for desentralisering. Men slik hadde det ikke vært framstilt for folk i Nord-Norge. På landsmøtet i mai ble distriktsutbyggingen som nevnt understreket, og under valgkampanjen i august/september fikk periferi-velgerne en tilsvarende presentasjon.

I sentrum derimot var fortolkningen av programmet en annen. Jeg har gått gjennom de redaksjonelle lederartiklene i Arbeiderpartiavisen "Nordlys", Tromsø, i de tre ukene fra og med mandag 18. august, da valgslaget startet (for å bruke avisens eget uttrykk) fram til valgdagen, mandag 8. september. Som regel hadde avisen bare én lederartikkel, enkelte dager to. Tilsvarende har jeg gått gjennom leder nr 1 og 2 i "Arbeiderbladet", Oslo, som med sin større spalteplass hver dag hadde minst to slike artikler. Hver leder behandlet som regel et enkelt emne.

"Nordlys" hadde et gjennomsnittlig netto-opplag i 1969 på 23 000 og var dermed ikke bare langt den største nordnorske arbeiderpartiavis, men overhodet den største avis i Nord-Norge. "Arbeiderbladet" i Oslo hadde et opplag på 74 000.³⁹

Temaene i de to avisenes ledere de siste tre uker før valget fordelte seg som følger, når vi regner med spørsmål som ble behandlet mer enn én dag av den ene eller begge avisene:

Tabell 9. Lederartikler de siste 3 ukene før valget i 1969

	Antall ganger behandlet	
	"Arbeider-"	"Nordlys" bladet"
Distriktpolitikk	0	9
Skatt og inntektsfordeling	13	4
Regjeringsvalg	6	4
Utenriks- og sikkerhetspolitikk	5	2
Prisnivå	3	1
Tomt og bolig	3	1
Eldreomsorg	2	2
Industrivekst	2	0

Den eneste påfallende forskjell gjelder distriktsutbyggingen. Den utgjorde det emne som opptok redaksjonen i "Nordlys" mest, mens "Arbeiderbladets" redaksjon ikke berørte saken overhodet. Bortsett fra dette var interessen fordelt noenlunde likt. Begge aviser brukte forholdsvis mye av den spalteplass de hadde til skattespørsmål og til spørsmålet om regjeringsvalg. De hevdet at Arbeiderpartiet utgjorde det eneste reelle alternativ til den borgerlige regjeringen, og at denne desuten var innbyrdes uenig og ikke presenterte noe felles, klart program. Det vil sees at noen få andre emner også ble tatt opp mer enn én gang av den ene eller andre avisen. I tillegg ble visse emner behandlet en enkelt gang: miljøvern, bedriftsdemokrati, universitetsutbygging i sin alminnelighet ("Arbeiderbladet"), universitetsutbygging i Tromsø ("Nordlys"). Abortspørsmålet ble tatt opp av begge avisene, men bare i en enkelt leder.

Hverken den ene eller den andre av redaksjonene kan ha ønsket at abortsak skulle utgjøre noe sentralt tema i valgkampen. Her var de tydeligvis på linje, likesom stort sett ellers, bortsett fra det ene: distriktsutbyggingen, en hjertesak for "Nordlys", en programpost som knapt eksisterte for "Arbeiderbladet". På dette området skulle en ikke tro det var samme valgprogram de begge agiterte for.

Da programmet ble laget, var partiets lokale lag utover landet blitt trukket sterkt med i utarbeidelsen. Et stort antall mennesker var gitt "en reell medinnflytelse", skrev "Arbeiderbladet" 13. mai, og tilføyde: "Titusener . . . vil gå ut i valgkampen og føle at de slåss for sin egen politikk" (avisens understreking). Det stemte nok, men hva

folk følte som sin egen politikk var neppe det samme over alt. I utkantstrøkene betydde det for mange først og fremst distriktsutbygging. Senterpartiets kandidater, som gjennom mange år hadde vært blant de fremste talsmenn for utbyggings tiltak, kan ha profitert på denne stemningen i 1969 og tatt stemmer fra Høyre og Venstre. Men Arbeiderpartiet var i stand til å peke på at lite var utrettet under Senterpartiets regjeringssjef. Borgerlige ønsker og løfter var én ting, realitetene som gjenspeiltes i flyttestatistikk og inntektsstatistikk var noe helt annet, hevdet "Nordlys". I en lederartikkel om "Tillit til Arbeiderpartiet" 29. august skrev avisen at tallene for inntektsutviklingen viste en sørgelig tendens for skatteyterne i Troms landkommuner: hele 18 av de 24 kommunene hadde ikke nominell inntektsøkning, men heller nedgang, og så betydelig som opptil 30 prosent. Et typisk eksempel, ble det sagt, på Senterpartiets makteløshet i koalisjonsregjeringen.

Slike argumenter ser ut til å ha virket. Senterpartiet gjorde det riktignok bedre i Nord-Norge enn de andre regjeringspartiene, men den store vinneren var det ledende opposisjonsparti, Arbeiderpartiet. De prosentvise endringene i stemmeandel fra 1965 til 1969 i de tre nordligste fylker var følgende:

Tabell 10. Vinning og tap nordpå i 1969

Arbeiderpartiet	+6,8 %
Senterpartiet	+1,3 %
Høyre	-3,2 %
Kristelig Folkeparti	-0,7 %
Venstre	-1,3 %
Sosialistisk Folkeparti	-2,5 %
Norges Kommunistiske Parti	-0,4 %

Det er også verd å merke seg at Arbeiderpartiet hadde særlig stor framgang i spredtbygde kommuner.⁴⁰ Partiets distriktpolitiske agitasjon hadde båret gode frukter.

Forskjellene i tolking av programmet kan imidlertid tas som tegn på en viss splittelse i partiet. Analysen av de to avisene har naturligvis bare begrenset utsagnskraft, men andre tegn peker i samme retning. På landsmøtet i mai, da partiets sentrale ledelse så sterkt gikk inn for distriktsutbygging, var det ingen mislyd å spore. Oslo's ordfører uttalte tilmed at han var innstilt på å godta hva programkomiteén så sterkt anbefalte: "utbygging av distriktene må stå først på vårt

program". Ingen motsa ham direkte. Men han var neppe representativ for de førende krefter i Oslo-partiet, og "Arbeiderbladet" gjengav ikke hans erklæring. Hovedstadsorganet refererte i det hele tatt landsmøteforhandlingene på en høyst eiendommelig måte. Leserne fikk så visst ikke noe inntrykk av at utkantstrøkernes problemer var stilt i brennpunktet og at landsmøtet sluttet seg til forslaget om å gi dem første prioritet: emnet ble rett og slett ikke nevnt overhodet i "Arbeiderbladets" tre dagers referat fra møtet den 12., 13. og 14. mai.

En kursorisk gjennomgåelse av bladet i perioden før landsmøtet, og mellom landsmøtet og selve valget, gir et tilsvarende inntrykk. Distriktsutbyggingen berøres lite. Og når den blir nevnt, framheves et spesielt punkt, reisingen av storindustrielle eksportbedrifter. Dette var imidlertid etter manges mening en form for å trekke utkantstrøkene inn under sentrumskrefters innflytelse. Et aluminiumsverk reist i en Vestlandsfjord utgjorde et isolert bysamfunn med tilknytning til fjerne og fremmede markeder. Det bidrog derfor lite til å utvikle selve distriktet der det hadde blitt plassert; ja, noen ville si det var en bestanddel av en generell politikk som i sitt resultat førte til *nedbygging* av utkantstrøkene og deres samfunnsstruktur. Slike ideer synes imidlertid ikke å ha streift "Arbeiderbladet"s redaksjon når den nevnte, som eksempler på hva Arbeiderpartiet gjennom årtier hadde gjort på distriktsutbyggingens område, storbedriftene i Mo, Årdal og Sunndalsøra. (De hadde alle sin hovedadministrasjon i Oslo). Da partiet like før 1969-valget la fram et "100-dagers program", hadde sammendraget av dette neste dag i "Arbeiderbladet", 23. august, bare en kort henvisning til at to nye storbedrifter skulle planlegges på Vestlandet. "Nordlys" derimod refererte utførlig planene om distriktsutbygging med hovedvekt på utviklingen av mindre industri, særlig i tilknytning til fisket. Tromsø-avisen understreket den framtrekkende plass som disse planene hadde fått på programmet for en eventuell ny Arbeiderparti-regjeringens første hundre dager.

En analyse av programposter og deres presentasjon for nord-norske velgere synes å by en forklaring på spørsmålet om Arbeiderpartiets framgang nordpå, som står åpent etter valg- og intervjuundersøkelsene. Hvis det er riktig at folks forventninger ble vakt på denne måten, synes det også lettere å forstå den voldsomme skuffelsen etter at Arbeiderpartiet overtok regjeringen i 1971

og gikk in for en EF-politikk som landsdelens befolkning var imot. Politikken førte til svære tap i Nord-Norge ved 1973-valget, tap som partiet bare for en mindre del greide å gjenvinne ved siste valg i 1977.

1973 representerer derfor unektelig et landemerke. Men det gjør også 1969, kanskje i enda høyere grad, om enn på en annen måte. Det året representerer toppen for Arbeiderpartiet i Nord-Norge, både absolutt og relativt. Partiet fikk 55 % av alle stemmer, 10 % mer enn i resten av landet. En eneste gang før hadde det kommet like høyt nordpå, men det var i partiets rekord-år 1957, da toppen ble nådd nasjonalt sett med nesten 50 % av stemmene. Den gangen lå ikke nordlendingene så langt foran resten av nasjonen som de gjorde i 1969 m h t å slutte opp om Arbeiderpartiet.

Ekstra-forventninger var skapt nordpå. De ble skuffet. Ettervirkningene varer ennå. For å belyse noe av sammenhengen har jeg ikke gjort mer enn å ta en del stikkprøver, men de forekommer meg alle å peke i samme retning. En nærmere analyse måtte inkludere en undersøkelse av hele Arbeiderpartiets opposisjonsvirksomhet, også i årene før 1969. Partiet var i høy grad aktivt, noe som kan leses klart ut av Stortingets forhandlinger og komiteinnstillinger. For eksempel hadde partiets medlemmer i kommunalkomiteen en dissens i Innst.S.nr. 248 for 1967-68, der de hevdet at nye og sterkere virkemidler trengtes for å bekjempe utkantproblemerne "arbeidsløse, undersysselsetting og fråflytting". Det ble vist til Arbeiderpartiforslag for "å få i stand bedre styring av bedriftslokaliseringa", og minnet om at de borgerlige flere ganger hadde stemt slike forslag ned i Stortinget. Det kunne være av interesse å etterspore nedslagene av denne opposisjonspolitikken i lokal presse ut gjennom siste del av 1960-årene. Men forhåpentlig er disse antydningene tilstrekkelige til å vise at her foreligger visse muligheter for supplering av survey-analyse og økologisk valg-analyse.

e. "Politikens primat och sociologins impotens"?

Jeg har prøvd å anvende på Det Norske Arbeiderpartis historie noen metodiske prinsipper som andre i det siste har anbefalt og anvendt i annen sammenheng.⁴¹ Flere har understreket ønskeligheten av å se på lokale enheters virkemåte for å forstå utviklingen av en nasjonal organisasjon.⁴² Den generelle betydning av "rational timing of

surprise" i det politiske liv har også vært framhevet.⁴³

Og endelig synes stadig flere å bli opptatt av det skiftende forhold i vår tid mellom *saker* og *partier* under overgangen til et "post-industrielt" samfunn. Mange eksempler kan nevnes på tendensen til å vie bestemte saker en økende grad av oppmerksomhet. Enkelte har pekt på det ønskelige i å få *intervjuundersøkelser* rettet mer inn mot folks oppfatning av politisk viktige saker. En britisk data-ekspert skriver:⁴⁴

I would conclude from the decline in class loyalty in party support and from the growth of 'issue' politics in the place of party politics, that more effort should be put into documenting the careers of various issues than into detailing fine changes in party support.

Andre har interessert seg spesielt for å komme på spor etter endringene i folks oppfatning av bestemte saker gjennom analyse av *massmedia*. For eksempel har en gruppe forskere analysert den sterkt økende avisomtalen av spørsmål som gjelder miljøvern i Storbritannia i senere år.⁴⁵

Saker som har direkte sammenheng med forskyvninger i partiforholdene vekker særlig interesse, men reiser også spesielle metodespørsmål. Sören Holmberg har på grunnlag av en intervjuundersøkelse studert sammenhengen mellom velgeres standpunkt til saker (særlig kjernekraftspørsmålet) og deres overgang fra et parti til et annet i Sverige i 1976. Han har med andre ord tatt hensyn til både *sak* og *parti*. Likevel overbeviser ikke konklusjonene fullt ut.

Holmberg peker på to helt forskjellige prosesser som har hatt betydning.³⁶ På den ene siden:

Väljare tenderar att rösta på partier som står för samma åsikter som de själva... De bytte (i 1976) til partier som stod dem närmare...

Men på den andre siden gjelder i mange tilfelle det stikk motsatte:

Väljarnas lojalitet till de partier de brukar rösta på gör att de tenderar att annamma de åsikter dessa partier förfäktar.

Det kan spørres hva som *bestemmer* om velgeren enten skal skifte parti på grunn av sin oppfatning av en sak, eller tvert imot beholde sin partitilknytning og endre oppfatning av saken (eventuelt forsette å stemme på partiet til tross for uenighet i en bestemt sak). Det ville ligge nær å tro at

visse strukturelle bakgrunnsfaktorer var avgjørende. For eksempel kunne det tenkes at folk i visse yrker, regioner eller aldersgrupper var spesielt engasjert i en sak og derfor særlig tilbøyelige til å skifte parti på grunn av denne saken. Holmberg finner imidlertid ingen slik sammenheng. For Sveriges vedkommende proklamerer han, at vår tid preges av "politikens primat og sosiologins impotens". Han spør: "Vad är förutsättningarna för att 1980-talets svenska konfliktmodell på väljarnivå kommer att likna dagens?" Og han hevder at sosiologiske strukturforhold praktisk talt ikke gir noen som helst pekepinn når det gjelder å finne et svar.⁴⁷ Velgernes standpunkt til enkeltsaker er i dag uavhengig av samfunnstrukturen.

Dette synes forbausende. Fra Norge foreligger i hvert fall materiale som tyder på at slik sammenheng har gjort seg til dels sterkt gjeldende i 1970-årene likesåvel som tidligere. Et eksempel gir fiskeridistriktene i Nordland, dvs distrikter der en vesentlig del av befolkningen har vært og fortsatt er knyttet til fiskerinæringen (fiske, fiskeforedling og fiskeeksport). Tabell 11 viser stemmefordelingen mellom partiene siden første verdenskrig. Slike aggregat-tall tillater selvsagt ikke å trekke slutninger, men med sikkerhet, men nok med en høy grad av sannsynlighet. Statistikken peker tydelig i en bestemt retning: selv om en stor del av velgerne synes å ha forblitt lojale mot bestemte partier gjennom lange perioder, har også mange brutt med sitt parti hver gang et nytt fiskeripolitisk spørsmål ble stilt i brennpunktet foran et stortingsvalg.

Fra forrige århundre til slutten av første verdenskrig var Venstre fiskernes parti. Men ved folkeavstemningene i 1919 og 1926 og ved stortingsvalgene i samme periode gikk Venstre, ledet av sin Vestlands-fløy, inn for et alkoholforbud som viste seg å skape store problemer for nordlandsk fiskeeksport. Ved valget i 1921 ble Venstres stemmeandel redusert til nærmere tredjeparten av hva den hadde vært, mens Høyre, som innbitt motarbeidet forbudet, seilte opp som det største av partiene i Nordlands fiskeridistrikter. Velgerne viste seg her, både denne gang og stadig på ny ned gjennom tiden, å være langt mer omskiftelige i sitt partivalg enn tilfellet var i fylket som helhet og i landsmålestokk. I hele fylket beholdt Venstre i 1921 ca halvparten, på nasjonalt nivå over to tredjeparter av sin stemmeandel.

Andre merkeår med store omkastninger mellom partiene er 1933 og 1973, da Det Norske Arbeiderparti opplever henholdsvis et gjennom-

Tabell 11. Prosentvis stemmefordeling i Nordlands fiskeridistrikter*

a. Stortingsvalg

	1918	1921	1924	1927	1930	1933	1936	1945	1949	1953	1957	1961	1965	1969	1973	1977
Høyre	6.8	36.9	53.2	39.2	45.1	20.4	28.2	25.4	17.6	14.8	17.3	14.3	15.2	11.9	7.1	15.5
Senter(Bonde-)partiet	4.5	17.5	8.1	8.7	9.9	22.0	11.2	3.7	3.9	5.5	9.0	12.2	14.9	14.3	22.0	12.2
Venstre	72,2	25,8	25,5	27,0	29,1	19,1	16,5	12,9	10,3	8,2	6,7	5,5	10,3	5,5	5,5	4,2
Kristelig Folkeparti	-	-	-	-	-	-	-	-	14.0	17.7	17.5	18.5	14.8	12.5	20.9	21.5
Arbeiderpartiet	16.5	19.0	9.9	21.8	15.9	35.8	36.6	50.6	50.3	51.3	47.3	43.5	41.7	52.1	25.8	38.3
Venstresosialister	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.1	6.5	3.3	11.6	3.7
Kommunister	-	-	2.2	3.3	-	0.3	-	7.6	2.3	2.6	1.8	0.9	0.6	0.5	-	0.3
Andre partier	-	0.9	1.2	-	-	2.4	7.5	-	1.6	-	0.3	-	-	-	7.0	5.0

b. Folkeavstemninger

	1919	1926	1972
Prosent "nei"-stemmer	29.5	55.8	88.1

*Fiskeridistrikter i Nordland = kommunene Vega, Herøy, Lurøy, Træna, Rødøy, Røst, Værøy, Moskenes, Vestvågøy, Bø og Øksnes, ifølge Arne Rideng: *Klassifisering av kommunene i Norge* (Statistisk Sentralbyrås Artikler, Nr 67, Oslo 1974).

brudd og et voldsomt tilbakeslag. I 1933 mer enn fordoblet Arbeiderpartiet sin stemmeandel i fiskeridistriktene, mens Høyre samtidig ble redusert til halvparten av hva det hadde vært ved foregående valg. Endringene var langt større enn på fylkes- og riksnivå. Det samme gjentok seg i 1973, da Arbeiderpartiet mistet ca fjerdeparten av sin stemmeandel i hele riket, tredjeparten i Nordland fylke og halvparten i Nordlands fiskeridistrikter. EF-saken var det dominerende spørsmål i fiskeridistriktene dette året. Den førte også for Høyre til stort tap, mens Senterpartiet seilte opp som største borgerlige parti, og Venstresosialistene tredoblet sin stemmeandel.⁴⁸ Forholdene i fiskeridistriktene i 1933 var noe mer komplisert, for så vidt som to forskjellige saker av betydning for fiskerinæringen stod på dagsordenen det året. Verdenskrisen presset eksportprisene på fisk ned til et lavmål. Arbeiderpartiet tok opp et krav om at den norske stat skulle garantere faste minstepriser, og fikk av den grunn sterk velgertilslutning. De borgerlige partiene stilte seg avvisende til en slik ordning ut fra statsfinansielle hensyn. Men ett av dem visste å vinne oppslutning på en annen sak. Bondepartiet, som hadde regjeringen 1931–33, førte en pågående Ishavspolitik med forsøk på okkupasjon av Øst-Grønland til fordel for norsk fangst og fiske. Partiet mer enn fordoblet sin stemmeandel i fiskeridistriktene i 1933, mens det bare hadde svak framgang i Nordland som helhet og en viss tilbakegang i landsmålestokk.

Skiftninger i velgernes partipreferanse synes med andre ord ned gjennom tiden å ha hatt klar sammenheng med en bestemt strukturvariabel, tilknytning til fiskerinæringen. For Sveriges vedkommende finner Sören Holmberg som nevnt at partiskiftningene i 1976 var uten nevneverdig forbindelse med strukturvariable. Det svenske valget var preget av kjernekräftspørsmålet. Holmberg skriver til slutt i sin artikkel at det på 1980-tallet er mulighet for politisering av andre saker, "som tenderar att ge upphov till samma konfliktmönster som kärnkraften": "decentraliseringsproblem och lokaliseringsfrågor kan vara exempel på dylika sakfrågor".⁴⁹ Det ville være merkelig om ikke disse siste skulle ha sammenheng med den sosiologiske strukturvariabel "storstad-tätort-landsbygd", selv om Holmbergs materiale tyder på at ingen slik sammenheng med kjernekräftspørsmålet forekom i 1976.

Er det tenkelig at en sammenheng av denne art kunne ha kommet til syne, hvis intervjupersonene var blitt spurt hvor de hadde tilbrakt sin oppvekst,

ikke bare hvor de bodde ved intervjudispunktet? (Holmberg nevner bare kunnskap om "var en väljare bor", s 73). Kjernekräftsaken i Sverige oppviser visse paralleller med EF-saken i Norge, og med distriktsutbyggings-saken både hos oss og i Finland. Veikko Vennamo's finske protestparti har fått støtte særlig i utkantstrøk, men også for en stor del i byer og tettbygde strøk. Det er imidlertid blitt pekt på at i siste tilfelle kommer stemmene gjerne fra innflyttere. Bare ca 4 % av partiets velgere hadde bodd mer enn 15 år i et bymessig strøk, ifølge en undersøkelse fra 1968.⁵⁰

Noter:

- ¹ Edv Bull de, *Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914–1920*, Kristiania 1922, s 4. Trykt opp igjen i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, hefte 1/1976, s 3–28. Sønnens bok, nevnt i neste note, ble trykt opp i hefte 2, med et nytt etterord om metodespørsmål s 145–7. I hefte 1 har Jorunn Bjørgum kommet noe inn på utviklingen i Trøndelag, særlig s 117. Se også *Scandinavian Political Studies* 1975, s 135 f.
- ² Edv Bull d y, *Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914*, Oslo 1939, s 141. Med "Trøndelag" menes her hele tiden Sør-Trøndelag fylke, som også omfattet en enkelt by, Trondheim (tidligere kalt Søndre Trondhjems amt og Trondhjem by). Nord-Trøndelag (Nordre Trondhjems amt) spilte en langt mindre rolle innenfor arbeiderbevegelsen.
- ³ Lipset, *Political Man*, New York 1960, s 112, s 194.
- ⁴ Det hevdes at i Chile, der gruvearbeiderne tidligere hadde vært isolert men gjorde felles sak med bondebefolkningen etter 2. verdenskrig, ble nettopp denne alliansen et viktig element i bevegelsen bak Salvador Allende på 1950- og 1960-tallet. (Se J Petras og M Zeitlin, "Miners and Agrarian Radicalism", *American Sociological Review* vol 32 (1967), s 578 f, og "Agrarian Radicalism in Chile", *British Journal of Sociology*, vol 19 (1968), s 254 f.)—Om en utvikling av annen art i den sør-norske gruvebyen Kongsberg se avsnitt c, tabell 7.
- ⁵ Bull d y, sit sted s 8.
- ⁶ Navnene er i dag Fosen, Strinda, Orkdal og Gauldal.
- ⁷ *Ved 50-års jubileet i Sør-Trøndelag Arbeiderparti*, Trondheim 1953, s 50.
- ⁸ Det Norske Arbeiderpartis Beretning 1916, s 119–120.
- ⁹ DNA's Beretning 1907, s 32. Jeg har beskrevet hendingsforløpet nærmere i "Trekk ved utviklingen i norsk arbeiderbevegelse 1905–1919". (Fortsettelse av *Politisk avstand ved norske folkeavstemninger*, Oslo 1974, s 1–77. Stensil).
- ¹⁰ Bjørn Gabrielsen, *Martin Tranmæl ser tilbake*, Oslo 1959, s 40. Se også Tranmæls egne rapporter i avisen "Ny Tid", f eks 10.7.1906).
- ¹¹ William M Lafferty, som har foretatt en rekke statistiske analyser, finner imidlertid at disse siste bak-

- grunnsfaktorene ikke synes å kunne forklare mer enn ca 15 % av det samlede antall stemmer avgitt i hele landet for "det radikale alternativ", DNA, i 1921. (Lafferty, *Industrialization, Community Structure, and Socialism: An Ecological Analysis of Norway 1875-1924*, Oslo 1974, s 312).
- 12 Sosialdemokratene fikk 74 stemmer i Tinn og 80 i Odda i 1924. Kommunistene opptrådte samtidig som tredje sosialistiske parti begge steder. I Tinn fikk de bare 38 stemmer, men i Odda oppnådde NKP hovedtyngen av radikale stemmer, 780 mot bare 161 for DNA.
 - 13 Sosialdemokratene oppnådde noe over 100 stemmer i Grytten i 1924, og praktisk talt det samme fikk Arbeiderpartiet og kommunistene hver for seg. I resten av Romsdal fikk NKP nesten ingen stemmer, mens DNA fikk mellom 100 og 150.
 - 14 Lafferty, sit sted s 252.
 - 15 Kommunistene fikk 1 863 stemmer i Buskerud i 1924 (ca 7.1/2 % av sosialiststemmene) og 607 stemmer i Østfold (ca 2.1/2 % av sosialiststemmene).
 - 16 Lafferty, sit sted s 252, s 258.
 - 17 Knut Langfelt, *Moskva-tesene i norsk politikk*, Oslo 1961.
 - 18 Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Mass. 1963, s 89.
 - 19 Olaf Solumsmoen i en jubileumsartikkel i "Fremtiden" 14. mai 1955.
 - 20 Slagplanen var neppe noe enestående fenomen, men slike manøvrer blir kanskje ikke så ofte lagt merke til. Det norske Venstre ble splittet på sitt landsmøte i første del av november 1972. Noen av de som var tilhengere av et nytt parti, ble anklaget for å fortsette som medlemmer eller tillitsmenn i det gamle partiet samtidig som de arbeidet for et nytt. Olaf Kortner uttalte ("Aftenposten" 17/11-1972): "Dette skal så å si bygges opp innenfor det bestående Venstre, og på et gitt tidspunkt - men først da - løsrive seg fra Venstre. Det er dette dobbeltspillet jeg kaller uredelig... (Jeg) tror ikke noe lignende har hendt i et parti i norsk historie, knapt nok i verdenshistorien". (!)
 - 21 Forholdene i Buskerud og Bergen er behandlet i to utrykte historie-hovedoppgaver fra Universitetene i Oslo og Bergen (1971 og 1976): Even G Hallingby, "De tre arbeiderpartiene ved stortingsvalget i Buskerud i 1924", og Oscar Vogt, "Stortingsvalget i Bergen 1924".
 - 22 Tranmæl redigerte "Arbeiderbladet" fra 1921 til 1949.
 - 23 Lafferty, sit sted s 320.
 - 24 Olav Larssen, *Siti gjennom ulendt terreng*, Oslo 1969, s 57, jfr s 91-92.
 - 25 Ottar Hellevik og Nils Petter Gleditsch, "The Common Market Decision in Norway", i *Scandinavian Political Studies* 1973, s 231-232.
 - 26 William Lafferty medgir f eks at forklaringen på kommunistenes sterke stilling i en by som Bergen "is probably historical and organizational" (sit sted s 325).
 - 27 Sjöblom, *Party Strategies in a Multiparty System*, Lund 1968, s 261.
 - 28 Valen i Henry Valen og Willy Martinussen, *Velgere og politiske frontlinjer*, Oslo 1972, s 279-328.
 - 29 Samme sted, s 325-26.
 - 30 Samme sted, s 24.
 - 31 Samme sted, s 305.
 - 32 Se f eks samme sted, s 286, note.
 - 33 Samme sted (W Martinussens bidrag), s 202. Det kan antas at dette særlig gjenspeilte opinionen i utkantstrøk. Gjennom analyse av et nasjonalt utvalg er det ofte ikke mulig å avdekke regionale særegenheter, men i visse tilfelle lar det seg gjøre, se f eks en notis om fortolkning av politisk statistikk i (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 1975, s 62-3.
 - 34 Sigmund Grønmo, "Skillelinjer i partipolitikken 1969-1973", i *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 1975, s 128.
 - 35 Mer utførlig omtalt i min artikkel "Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk", *Siv T* 1977, s 99 f.
 - 37 Arbeidsmarkedsstatistikk 1970, *Norges Offisielle Statistikk A* 399, s 52.
 - 38 *N O S: Folkemengdens bevegelse 1966-1969*.
 - 39 Norsk Aviskatalog, Oslo 1970.
 - 40 Se Stein Rokkan og Henry Valen, "The Election to the Norwegian Storting in September 1969", i *Scandinavian Political Studies* 1970, s 293-94. Jfr Valen og Martinussen, sit sted s 288.
 - 41 James Wickham, "Social Fascism and the Division of the Working Class Movement", *Capital & Class* (Bulletin of the Conference of Socialist Economists), Spring 1979, s 2.
 - 42 Knut Heidar, "Social Democratic Parties between Class and Organization", *Scandinavian Political Studies* 1978, s 226.
 - 43 Robert Axelrod, "The Rational Timing of Surprise", *World Politics* January 1979, s 228-246.
 - 44 Cathie Marsh, "The Obligations of the Survey Archive to the Historian of the Future", *Survey Archive Bulletin*, SSRC, University of Essex, January 1979, s 9.
 - 45 S K Brookes, A G Jordan, R H Kimber and J J Richardson, "The Growth of the Environment as a Political Issue in Britain", *British Journal of Political Science* 1976, s 245-255.
 - 46 Sören Holmberg, "Känrkraften och vänster-högerdimensionen", *Siv T* nr 2/1978, s 74.
 - 47 Samme sted, s 72-73.
 - 48 Som venstresosialister er i tabellen betegnet Sosialistisk Folkeparti (1961, 1965 og 1969), valgalliansen i 1973 av SF, kommunistene og uavhengige sosialister, og Sosialistisk Venstreparti i 1977. Venstresosialistene og Senterpartiet var i 1972 mot norsk EF-medlemskap, Høyres og Arbeiderpartiets ledelse var for, mens Venstres og Kristelig Folkepartis var splittet. Kristelig Folkeparti overvant imidlertid raskt splittelsen, og partiets leder overtok statsministertillingen i anti-EF regjeringen 1972-73.
 - 49 Holmberg, sit sted s 74.

⁵⁰ Risto Sänkiaho, "A Model of the Rise of Populism and Support for the Finnish Rural Party", *Scandinavian Political Studies* 1971, s 41. I annen halvdel av 1960-tallet stemte finske periferi-velgere i protest på det store sosialdemokratiske opposisjonspartiet. Men etterat dette hadde dannet regjering sammen med agrarer og kommunister, ble proteststemmene ved neste valg flyttet over til Vennamo's parti i 1970. (Sänkiaho, s 38). Parallellen med Norge 1969-73 synes klar. Mønsteret fra 1970 ser for øvrig ut til i noen grad å ha gjort seg gjeldende på ny ved det finske riksdagsvalget i 1979.

Det norske partiet som kanskje nærmest lar seg sammenligne med Vennamo-bevegelsen er Sosialistisk Venstreparti. Som Vennamo-partiet i 1972 mistet SV i 1975 omtrent halvparten av sine stemmer. Dette nederlaget ved kommunevalgene to år etter den store framgangen ved nasjonalforsamlingsvalgene hang i begge tilfelle sammen med åpen strid om partilederskapet. Hvorvidt SV vil komme noe sterkere tilbake i 1981, som Vennamo gjorde i 1979, gjenstår å se.